

OM ARITMETIKK OG RETTFERDIGHET

Tinget i randen av Europa i jernalderen

FRODE IVERSEN

KULTURER DANNES PÅ mikronivå ved at mennesker møtes og kommuniserer, og relasjoner og væremåter oppstår. Kultur er kommunikasjon. To mennesker er kulturens atom. I møtet med den andre tilpasser individet seg. Men kultur er mer enn et kjedelig kompromiss. Samfunn skaper arbeidsdeling og spesialisering, der den enkelte kan realisere sine positive evner og inngå i komplementære nettverk. I et større kollektiv kan trygghet og tradisjon kombineres med avantgardisme og innovasjon, til gjensidig nytte. Men også sosial konflikt kan oppstå når enkelte egenskaper tilskrives verdier og rangeres fremfor andre – når «mitt blir viktigere enn ditt». Slike forhold skaper behov for sosial forhandling.

Hvilke strategier har samfunnet valgt for å møte slike behov? Jeg vil undersøke dette med utgangspunkt i tinget i jernalderen. Min hypotese er at *kvantifisering* – det å telle likt – har vært, og fremdeles er, en nødvendig forutsetning for å skape en opplevelse av rettferdighet, individuelt og kollektivt.

Kvantifisering kommer tidlig til uttrykk i matematiske landskapsnavn i Europa. *Tiundaland*, *Attundaland* og *Fjärdrundland* er gamle landskapsnavn i Uppland i Sverige. Navene betyr ti-hundre-land, åtte-hundre-land og fire-hundre-land (10-8-4). *Hundre*, som i tallet 100, var ikke bare en administrativ grunnenhet i deler av Sverige, men er også belagt i stedsnavn i nåværende Tyskland, Friesland og Sveits tilbake på 700-tallet. Også store deler av England var inndelt i *Hundreds* slik det fremkommer i Domesday Book fra 1086.¹ De eldste sporene etter hundre som administrativ målestokk finnes i frankiske rettskilder fra 500-tallet, der *Centena*, den latinske termen for hundre, er omtalt som administrativ enhet.² Det tidligste eksemplet jeg kjenner i Nord-Europa, med mulig henvisning til matematisk landskapsinndeling, er *Tventhe* (*Tuihanti*), dokumentert blant annet på en latinsk innskrift fra 200-tallet. Det

betyr noe i retning av *Det andre landet* eller *To land* (Tvende land), og ligger like ved *Drenthe – Det tredje landet*.³

I Skandinavia og på Island var landskapene inndelt i aritmetiske enheter uten at det nødvendigvis nedfelte seg som landskapsnavn. Middelalderlover og andre skriftlige kilder viser inndelinger i sjettinger og tredinger på Gotland, tredinger i den norske Eidsivatingslagen og i Danelagen i England, fjerdingen i Jemtland og på Island, og fjerdingen og åttingen i den norske Gulatingslagen, for å nevne noen. I deler av norske Hålogaland og i Borgartingslagen betegnet fjerdingen den minste tingkretsen i middelalderen (en fjerding tilsvarte et herred eller et kirkesogn). Det var fire fjerdingen i én skipreide. Også *Wapentakes* i Danelagen i England var inndelt i mindre *ferdings*.⁴ Slike matematiske inndelinger hadde nær sammenheng med tingsystemet. De var til syvende og sist en måte å vurdere befolkningens størrelse på – enten det var til militære, rettslige eller skattemessige formål.

Her skal jeg undersøke aritmetiske aspekter ved tingsystemet på norsk grunn. Jeg vil drøfte tingsystemet i jernalderen ved eksempler fra Hålogaland. Langt der nord møttes norrønt og samisk språk og kultur. Det norrøne var knyttet til en vestnordisk tradisjon og det samiske til en finsk-ugrisk gren av den uraliske språkfamilien mot øst. Språkskillene og forskjeller i erverv og sosial organisering impliserer en viktig kulturell grense i de nordlige områdene. I det følgende vil jeg spørre om denne grensen har nedfelt seg også i andre samfunnsstrukturer: Hvordan var det nordligste fiskerbondesamfunnet i Europa organisert rettslig for over tusen år siden?

På europeisk nivå representerer tunanleggene i Norge et nøkkelmateriale til forståelsen av tingsystemet på germansk område. Et tunanlegg er *en samling hustuffer beliggende rundt en oval halvsirkelformet åpen plass (tun)*.⁵ Omkring 30 slike anlegg er identifisert på vestkysten av Norge, fra Lista i sør til Bjarkøy i nord. De eldste arkeologiske sporene av tunanlegg kan dateres til eldre romertid (0–200 e.Kr.), og de yngste var i bruk fram til vikingtid og tidlig middelalder, altså en periode på tusen år. Anleggene var konstruert slik at de egnet seg for opphold med overnatting og bespisning. Det er ikke kjent parallele anlegg fra andre steder i Skandinavia eller Nord-Europa, med unntak av en yngre type på Island.⁶ Forklaringen på de særmerkte anleggene er trolig lang reisevei til tinget, sjeldne, men lange tingmøter og tynt befolkningsgrunnlag.

Stedsbegrepet har vært sentralt i geografifaget helt siden 1970-årene. Med termer som *sense of place*, *placelessness* og *topophilia* ønsket man å beskrive de positive følelsene mennesker får for et sted.⁷ Stedets betydning for tilhørighet og identitet har blitt fremhevet i nyere forskning, der det beskrives med begreper som *insideness* og *outsideness*.⁸ I 1980 publiserte den norske arkitekten Christian

Norberg-Schulz en studie omkring såkalt *genius loci*, stedets ånd, som inspirerte til en mer fenomenologisk stedsforskning med særlig fokus på subjektiv opplevelse av sted og livsverden.⁹

Tatt i betraktning de subjektive opplevelsene av et sted, og at *tinget* er den eldste kjente kollektive institusjonen i Europa, vil et sentralt spørsmål være om tingplassen i større grad var utformet med tanke på intersubjektiv kommunikasjon og det å skape felles forståelser og felles identitet. Tingplassens arkitektur og utforming gjør derfor krav på interesse, ikke bare for å belyse hvordan mennesker og steder interagerer, men også for å forstå prinsippene bak utformingen av kollektive møtesteder der lov og rett ble fastsatt.

TINGPLASSER I RANDEN AV EUROPA

Tunanleggene har vært diskutert av arkeologer siden det første anlegget ble oppdaget av Nicolay Nicolaysen i 1866. Helt fra starten av har tingtolkningen stått sentralt. Nicolaysen tolket Dysjane ved Tinghaug på Hauge på Jæren som en mulig *thingplads* med levninger *af tomter af boder*.¹⁰ Senere har det, litt spissformulert, vært omtrent like mange tolkninger som anlegg. Tolkningene faller likevel i to hovedkategorier: (1) eldre tolkninger som anså tunanleggene som steder for høvdingens følge, og nyere tolkninger som ser dem som (2) tingplasser. Jeg slutter meg til nyere tolkninger av tunanleggene som tingsteder. Mitt bidrag er å vurdere tunanleggene i en verdslig administrativ kontekst. Hvordan lå de i det senere kjente tinglandskapet, og kan dette belyse deres mulige status som tingsted nærmere? En slik tilnærming har ikke vært forsøkt tidligere.

Hålogaland var en egen lovprovins ifølge *Historia Norwegie* fra omkring 1160. Her utgjorde såkalte *tingsteder* (i nord) og *fjerdinger* (i sør) de minste rettskretsene, dokumentert i 1567.¹¹ Samlet er det registrert 44 lokale rettskretser i Hålogaland på denne tiden. Disse danner grunnlag for min rekonstruksjon av til sammen 13 middelalderske skipreider, ni provinser i tre hovedregioner i Hålogaland i tidlig middelalder. Nordre hovedregion het trolig «Omd» og kan ha bestått av de senere Vesterålen, Andenes, Senja og Troms fogderier. Midtre region besto av Salten og Lofoten, og søndre var Helgeland.

Sentralt i hver av de tre hovedregionene lå det et stort ringformet tun i yngre jernalder: på Bjarkøy i nord, på Steigen i midten og på Tjøtta i sør. Samtlige tre anlegg gikk av bruk omkring år 900. Det er symptomatisk at lagtinget i Hålogaland i middelalderen ble etablert nettopp på Steigen på Engeløya, der det midterste tunanlegget lå.¹² Det indikerer en form for sentraliseringsprosess hvor det geografisk

mest sentrale tingområdet fikk overordnet funksjon da den nye lovprovinsen ble formalisert som et større rettsfelleskap. I middelalderen hadde lagmannen i Steigen ansvar for et meget stort område, som også kom til å omfatte Finnmark. Lovens lange arm ble åpenbart enda lengre. I Christian IVs norske lov av 1604 får vi vite at lagmannen på Steigen hvert tredje år skulle holde lagting i fiskeværene i Finnmark. Der var det hele 33 fiskevær i området fra Andsnes til Vadsø i 1520, hele 30 til 90 mil nord for lagmannsetet,¹³ og disse ble trolig formelt tilknyttet det hålogalandske rettsfelleskapet da tørrfiskhandelen med Bergen tok av i middelalderen. Vi skal nå ta et dypdykk i de to nordligste ringformede tunanleggene i Norge, Åse og Bjarkøy, for å undersøke den tidlige rettsutviklingen her nord, før middelalderen.

ÅSE OG BJARKØY

Den norrøne bosetningen på 500-tallet strakte seg trolig opp til Malangen, slik utbredelsen av gravminner viser. Det er kjent 450 daterbare graver fra jernalderen i Hålogaland, hvorav 134 fra romertid og folkevandringstid (0–575 e.Kr.).¹⁴ Ingen av de 44 våpengravene fra før 575 e.Kr. er funnet nord for Malangen. Fra yngre jernalder (ca. 575–1050 e.Kr.) forekommer både våpengraver og graver med prestisjefunn på Karlsøy i Troms og helt opp til Nordkapp og øst til Ekkerøy i dagens Finnmark.¹⁵ Det viser trolig at den norrøne bosetningen ble utvidet nordover i yngre jernalder. Dette har betydning for tolkningen av de to ringformede tunene på Åse og Bjarkøy med hovedbrukstid i henholdsvis eldre og yngre jernalder med tidsskille omkring 575 e.Kr.

Gården Åse i Andenes ligger sentralt i det nordre hovedområdet i Hålogaland. Tingfolk i Omd hadde neppe lenger enn ca. 10–12 miles reise til regionens hovedting. Det er ca. 10 mil sjøvei til Åse fra både Korsodden i sør og Tennevold i øst, mens det er 11–12 mil fra Malangen i nord. Områdene nord for Malangen hadde som nevnt neppe fast norrøn befolkning med formell rettstilknytning på den tiden Åse var tingplass.

Selve tingstedet ligger 3,5 kilometer fra den historiske bebyggelsen på Åse, på en sandbanke i myr ved Finnkløneset, godt skjult, 3,5 meter over havet og 450 meter fra sjøen. Det måler 40 x 43–44 meter, har rund form og inngang i øst.¹⁶ Mindre arkeologiske undersøkelser har påvist kulturlag på opptil 40 cm. Det foreligger 43 C14-prøver som daterer topp-, mellom- og bunnfaser i til sammen tolv av fjorten tufter. Tingplassen på Åse ble etablert på 100- eller 200-tallet e.Kr. Reparasjoner og utbedringer av anlegget kan være årsaken til at de bevarte tuftene i nord og nordøst er noe yngre enn tuftene i sør. Åpningene var vendt innover mot tunplassen, og

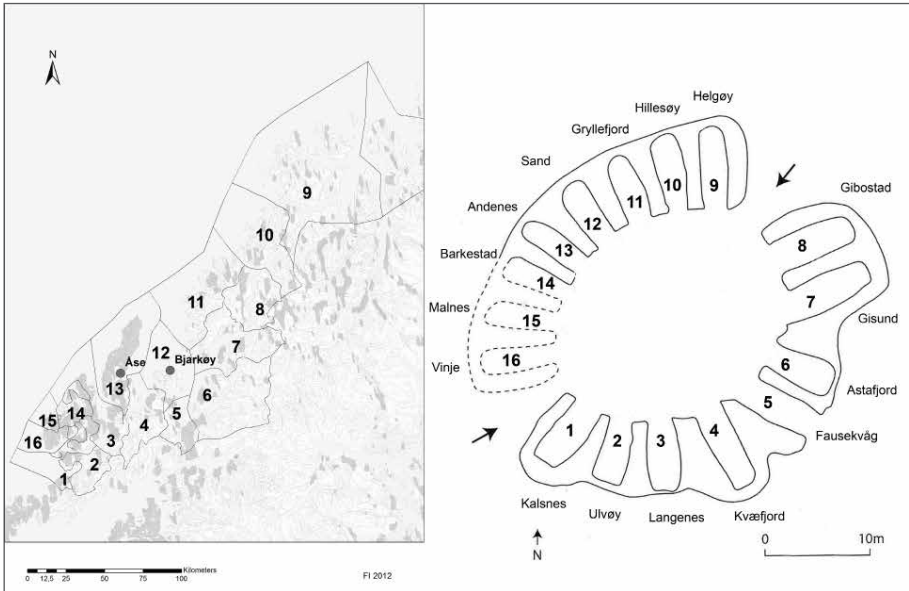
tuftene hadde felles vegger/voller som i rekkehus. Her fantes groper til å lage mat i, og ildsteder viser behov for oppvarming. Grunnplanet er antakelig representativt for 400-tallet, og med utgangspunkt i de arkeologiske funnene og karbonprøvene for datering er det rimelig å tro at tinget på Åse gikk av bruk før år 600.¹⁷

I det nordre området opp til Malangen var det 14 tingkretser i 1567. Påfallende nok korresponderer det med antallet tufter i anlegget. Selv om nærmere 1000 år skiller de to kildekategoriene, reiser dette en rekke spørsmål. Var landskapet inndelt i lokale tingkretser allerede så tidlig? Hadde tingkretsene egne tingboder? Var Åse et slags lagting hvor representanter fra lokale tinglag møttes? Det yngre tingstedet på Bjarkøy kan bidra til å kaste lys over disse spørsmålene.

Anlegget på Bjarkøy ble utgravd av Harald Egenæs Lund i årene 1950–53 og besto av to rekker med åtte hus som var arrangert omkring et ovalt tun med innganger i nordøst og sørvest, altså 16 tufter til sammen. Det lå på et høydedrag i utmark omgitt av myrer, vel én kilometer i luftlinje fra de historiske tunene på Øvergård, Nergård og Austnes, og ca. 400 meter fra Einebærvika i sør hvor det er registrert et gravfelt plassert i forbindelse med det som sikkert var landingsplassen. Beliggenheten er ganske lik som for Åse, men noe mer monumental. De ytre målene skal ha vært 55 x 44 meter, og omkretsen ca. 170 meter. Anlegget var dermed større og mer avlangt enn Åse. Den indre tunplassen målte 34 x 25 meter. Inngangen i nordøst er dokumentert som minimum fem meter bred. Det var antydninger til en lav haug sentralt på tunplassen, ca. fem meter i diameter.¹⁸ Slike sentrale tunhauger er kjent på flere av de store tunanleggene i Sør-Norge og synes å ha vært en standard del av utformingen. Vestre del av anlegget på Bjarkøy var skadet og dels fjernet før Lunds undersøkelser tok til.¹⁹

Lund undersøkte samtlige hus i søndre rekke og tre i nordre rekke, i alt 11 tufter. Kulturlagene var 20 til 40 cm tykke. Langs midtaksene i tuftene ble det påvist konsentrasjoner av skjorbrent stein, trekull og aske, tolket som ildsteder. Han fant både ildsteder og stolpehull i ulike nivåer som viste to eller tre faser.²⁰ Det ble gjort 38 gjenstandsfunn, deriblant en glassperle fra vikingtid, og skiferbryner, pilspisser og kniver fra yngre jernalder. Det er funnet skår av leirkar og kvartsittbryne, trolig fra sen folkevandringstid.

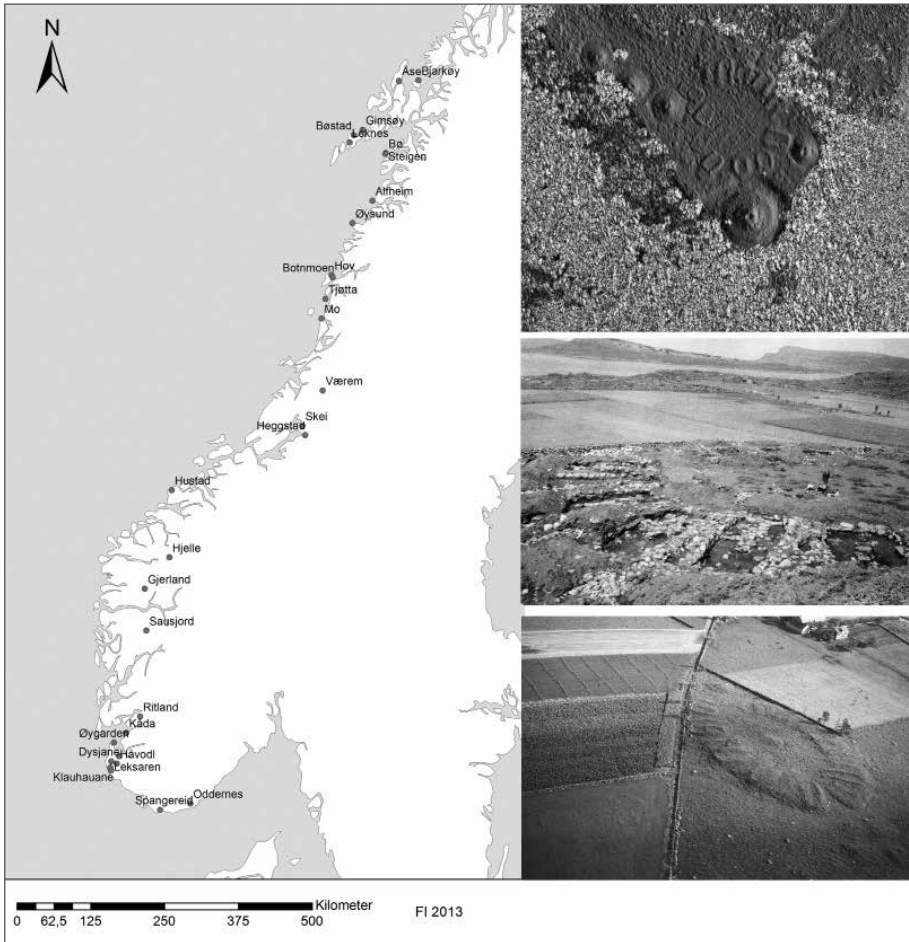
Det foreligger i alt ti C14-dateringer fra syv tufter og tre hauger. De yngste dateringene indikerer at anlegget gikk av bruk omkring 900 e.Kr. For å oppsummere: Bjarkøy hadde en hovedbruksfase fra 500 e.Kr. og nedtrapping etter 800 e.Kr.²¹ Samlet vurderer jeg bruksfasen til ca. 500–900 e.Kr., og dermed i hovedsak til tiden etter at tingplassen på Åse gikk av bruk. Det er rimelig å tro at anleggene avløste hverandre som hovedtingsted i den nordligste delen av Hålogaland.

Figur 1. Til venstre: lokale tingkretser i nordre Hålogaland i 1567, ©Frode Iversen. Til høyre: grunnplanet til tunanlegget på Bjarkøy. Det lå en haug sentralt i anlegget som ikke er med på tegningen, ©Inger Storli.

I 1567 var det tre tingkretser nord for Malangen: Hillesøy, Helgøy og Skjervøy. Den norske bosetningen i Skjervøy skal først ha blitt etablert omkring 1500, ifølge historikeren Håvard Dahl Brattrein.²² Dermed var det 16 tingkretser i det utvidede nordre området, fra Ulvøy i Vesterålen i sør til Helgøy i Troms i nord. Det stemmer påfallende bra med antallet tufter i Bjarkøy-anlegget. Det er neppe tilfeldig. Jeg har funnet tilsvarende mønster også andre steder i Norge. Det yngste anlegget på Steigen, fra yngre jernalder, hadde for eksempel 16 tufter, noe som tilsvarte antallet tingkretser i Lofoten og Salten i 1567. Liknende er påvist for Øygarden-anlegget like nord for Stavanger i Rogaland. Dette anlegget hadde ti tufter og lå sentralt i et område med ti tingkretser i middelalderen. Jeg tolker dette slik at Bjarkøy overtok Åses funksjoner da lovområdet ble utvidet mot nord. Korrespondanse mellom antall tufter i tunanleggene og tingkretser i senere dokumenter antyder lang kontinuitet i organisering av tingsystemet flere steder i Norge.

Fra kilder i middelalderen og tingbøker fra 1600-tallet vet vi at delegasjoner fra lokale tinglag gjerne besto av 4, 6 eller 12 menn pluss lensmannen, avhengig av sakene som skulle opp på tinget. Tilsvarende store delegasjoner kan ha kommet til

Figur 2. (A) Til venstre: Kart med ringformede tun i Norge, ©Frode Iversen. (B) Øverst til høyre: LiDAR-scann av Værem-anlegget. Det var i bruk fremdeles på 1000-tallet, ©Lars Forseth, Nord-Trøndelag fylkeskommune. C. Øygarden, nord for Stavanger, under Jan Petersens utgraving i 1939–40. I bruk til ca. 700 e.Kr., ©Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger. (D) Nederst til høyre: Dysjane ved Tinghaug, Jærens høyeste punkt. Trolig i bruk fra ca. 200 til 600 e.Kr., Ragne Jonsrud, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

tunanleggene i Hålogaland. Helt konkret mener jeg at de 14 tingkretsene Ulvøy, Barkestad og Kalsnes, Langenes, Malnes, Vinje, Andenes, Gryllefjord, Kvæfjord, Fauskevåg, Sand, Astafjord, Gisund, og Gibostad hadde hvert sitt hus i Åse-

anlegget. Da lovsambandet ble utvidet mot nord i yngre jernalder, ble tingplassen flyttet til Bjarkøy, og de nye tingkretsene Hillesøy og Helgøy fikk egne hus i tillegg. Bjarkøy-anlegget lå ca. 30 kilometer lenger mot øst, og dermed mer sentralt i det utvidede området. Fra Karlsøy i nord var det 200 kilometer til Bjarkøy, og fra sør ble reisen nå ca. 130 kilometer, altså 30 kilometer lengre. Lang reise var prisen nykomlingene måtte betale for å delta i rettsfellesskapet. Tingstedet på Bjarkøy var større og hadde 16 mot 14 hus i Åse, og delegatene fikk omkring 600 kvadratmeter større grunnflate å boltre seg på.

ARITMETIKK, GEOGRAFI OG RETTFERDIGHET

Vi har sett at norrøne fiskerbondesamfunn i randen av Europa organiserte seg i små rettsfellesskap alt i eldre jernalder. Trolig var dette en form for lagdømmer med regionale lagting hvor rettslige konflikter ble løst og god moral fastsatt. Denne studien har vist at det nordligste «lagdømmet» ble utvidet nordover langs kysten i samisk område i yngre jernalder. Omkring 900 e.Kr. ble de mindre «lagdømmene» knyttet sammen, og et nytt lagting på Steigen kan ha blitt etablert da. I middelalderen ble fiskeværene i Finnmark innlemmet i den ekspanderende lovprovinsen. Før 900 e.Kr. utgjorde tunanleggene trolig en form for lagting hvor de lokale rettskretsene synes å ha hatt egne boder på tinget. De var om lag like store og brede, og hadde felles vegger. Bodenes ensartede utforming reflekterte en idé om rettferdighet og likeverd, hvor de lokale tingkretsene veide likt. Tingplassen lå sentralt i rettskretsen – også det rettferdig med tanke på reiseavstand, men samtidig på nøytral grunn i utmark kilometer unna historisk bebyggelse.

Vi kan tolke resultatene ytterligere. Den fysiske utforming av anleggene kan avspeile det geografiske rettsfellesskapet på et nokså konkret plan. Når det var like mange boder som tingkretser, er det rimelig å tro at det dreide seg om et fast system. En tolkning er at bruken av bygningene var tilordnet slik at det spilte den geografiske organiseringen av rettsområdet, hvor den nordligste tingboden tilhørte det nordligste tinglaget, den sørligste tingboden det sørligste tinglaget osv. Under møtene, og ut fra den praktiske bruken av bodene, ville den enkelte representant raskt lære at gryllefjordingene holdt til nord for sandsværingene, fauskevågingene vest for astafjordingene, og ulvøyningene sør for Langenes. Dette kan ha vært en enkel og effektiv måte å tilegne seg geografisk kunnskap på om rettsregionen, og knytte bånd mellom deltakerne. Felles vegger symboliserte grensene mellom tingkretsene, men understreket også gjensidig avhengighet i et større kollektiv.

Dersom bodene virkelig avspeilte rettsregionens geografi, er det nærliggende å se haugen sentralt på tunplassen på Bjarkøy som en representasjon av tingstedet i seg selv: Hovedinngangene kan tolkes som fjorder som ledet frem til øya, øya som var sentrum i det rettslige kosmos. At formen på Bjarkøy-anlegget i tillegg kunne minne om formen på et skip, var sikkert heller ingen ulempe i kystlandskapet her.

Anleggene kan ha fungert på mange nivåer, ikke bare som metaforer på rettsfellesskapet, men også sosialt inkluderende og ekskluderende. Lukkede anlegg som dette viste tydelig hvem som var på innsiden og hvem som sto utenfor. Stedenes lange brukstid, hundrevis av år, viser at de har vært i folks bevissthet og kanskje medvirket til å skape følelser av kulturell identitet og fellesskap – *topophilia*. Selv om ikke alle brikkene er på plass på sjakkbrettet ennå, er det fascinerende at vi kan følge tingets utvikling såpass detaljert over så lang tid i den europeiske bondekulturens nordligste utpost. En grunnleggende forutsetning for de politiske, rettslige og sosiale forhandlingene som foregikk her i jernalderen, må ha vært en følelse av det å telle likt på et kollektivt nivå. Stemmen fra Kvæfjord talte likt med stemmen fra Gibostad. Nettopp den spesielle symmetriske utformingen, og de mange nivåene tunanleggene synes å kommunisere på, gjør disse tingstedene til enestående historiske vitnesbyrd om rettslig organisering og utvikling i Nord-Europa.

NOTER

- 1 Baker, John og Brookes, Stuart. «Governance at the Anglo-Scandinavian Interface: Hundredal Organization in the Southern Danelaw», *Debating the Thing in the North I. Selected Papers from Workshops Organized by The Assembly Project. Journal of the North Atlantic*, Special Volume 5, 2013, s. 76–95.
- 2 Iversen, Frode. «Concilium and Pagus—Revisiting the Early Germanic Thing System of Northern Europe». I *Debating the Thing in the North I. Selected Papers from Workshops Organized by The Assembly Project. Journal of the North Atlantic*, Special Volume 5, 2013, s. 13.
- 3 Thrija-hantja, «tre land» avledet av *thrija*, tre og *hantja*, land, og tilsvarende *tvi*, to. *cives Tuihanti* er omtalt på en latinsk innskrift fra 200-tallet og hos C. Tacitus noe tidligere. Tventhe og Drenthe utgjorde to av tre deler av det historiske landskapet «over elven Issel» – Oversjissel i Friesland. Se:

Iversen, F. «Concilium and Pagus», 10.

Room, Adrian. *Placenames Of The World: Origins and Meanings of the Names for 6,600 Countries, Cities, Territories, Natural Features and Historic Sites*, 2d edition. McFarland & Company, 2006, s. 114.

Schütte, Gudmund. *Our forefathers, the Gothonic nations: a manual of the ethnography of the Gothic, German, Dutch, Anglo-Saxon, Frisian and Scandinavian peoples*, Volume 2, Cambridge University Press, 1933, s. 162.

- 4 Baker, J. og Brookes, S. «Governance at the Anglo-Scandinavian Interface», s. 80.
- 5 Johansen, Olav Sverre og Søbstad, Tom. «De nordnorske tunanleggene fra jernalderen». *Viking* 1977, 1978, s. 55.
- 6 Vésteinnsson, Orri. «What is in a Booth? Material Symbolism at Icelandic Assembly Sites». *Debating the Thing in the North I. Selected Papers from Workshops Organized by The Assembly Project. Journal of the North Atlantic*, Special Volume 5, 2013, s. 111–124.
- 7 Relph, Edward. *Place and placelessness. Research in planning and design*, 1. London: Pion Limited, 1976.
- Tuan, Yi-Fu. *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes and values*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1974.
- Easthope, Hazel. «A place called home». *Housing, Theory & Society*, 21, 2004, s. 128–138.
- Patterson, Michael E. og Williams, Daniel R. «Maintaining research on place: Diversity of thought and scientific progress». *Journal of Environmental Psychology*, 25, 2005, s. 361–380.
- 8 Lappegaard Hauge, Åshild. «Identitet og sted: En sammenligning av tre identitetsteorier». *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 44/8, 2007, s. 980–987.
- 9 Norberg-Schulz, Christian. *Genius loci: Toward a phenomenology of architecture*. New York: Rizzoli International Publications, 1980.
- 10 Nicolaysen, Nicolay. *Norske fornlevninger. En oplysende fortegnelse over Norges fornlevninger eldre end reformationen og henførte til hver sit sted*. Kristiania, 1866, s. 301.
- 11 Den eldste fulldekkende kilden til det administrative landskapet i Hålogaland er *Rekneskap for dei nordlandske lena og Finnmark 1566–1567*, publisert av Riksarkivet, Norske Lensrekneskapsbøker 1548–1567 nr. 5. Spredte belegg forekommer tidligere, blant annet i Aslak Bolts jordebok ca. 1430 (s. 87ff, 97) og et håndskrift fra 1400-tallet, bind 4 av Norges gamle Love, s. 773. Se også Indrebø, Gustav. «Fjordung: granskinger i eldre norsk organisasjons-søge. *Bergens museums aarbok* 1935:I. Bergen, 1935, s. 28.
- 12 Falkanger, Thor Aage. *Lagmann og lagting i Hålogaland gjennom 1000 år*. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.
- 13 Hansen, Lars Ivar og Olsen, Bjørnar. *Samenes historie fram til 1750*, Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2004, s. 165.
- 14 Sjøvold, Torstein. *The Iron Age Settlement of Artic Norway I og II. Tromsø Museums Skrifter*, 10, 1 og 10, 2. Tromsø, 1962 og 1974.
- Storli, Inger. *Hålogaland før rikssamlingen. Politiske prosesser i perioden 200–900 e.Kr.* Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Oslo: Novus forlag, 2006, 88, appendiks 2.
- 15 Storli, Inger. *Hålogaland før rikssamlingen*, 79.
- 16 Sjøvold, T. «Åse-anlegget på Andøya. Et nord-norsk tunanlegg fra jernalderen». *Acta Borealia*, B. Humaniora no. 12. 1971, s. 5–34.
- Johansen, O.S. og Søbstad, T. «De nordnorske tunanleggene», s. 43f.
- Storli, Inger. «Barbarians of the north. Reflections on the establishment of courtyard sites in North Norway». *Norwegian Archaeological Review* 33(2), 2000, s. 81–103.

- Storli, Inger. *Hålogaland før rikssamlingen.*, s. 52–55.
- Storli, Inger. «Court Sites of Arctic Norway: Remains of Thing Sites and Representations of Political Consolidation Processes in the Northern Germanic World during the First Millennium AD?» *Norwegian Archaeological Review*, vol. 43, No. 2, 2010, s. 128–44.
- 17 Se Storli, I. ibid 2000, 2006 og 2010. To tufter ble undersøkt av Torstein Sjøvold i 1948 og 1949, og C14-datert i 1968 (tuft 2 og 13), Sjøvold, T. ibid 1971, 25.
- 18 Johansen, O.S. og Søbstad, T. «De nordnorske tunanleggene», s. 19.
- 19 Johansen, O.S. og Søbstad, T. «De nordnorske tunanleggene», s. 14f.; Storli, I. *Hålogaland før rikssamlingen*, s. 48–51.
- 20 Johansen, O.S. og Søbstad, T. «De nordnorske tunanleggene», s. 18f.
- 21 Storli, I. «De nordnorske tunanleggene», 50.
- 22 Brattrein, Håvard Dahl. *Karlsøy og Helgøy bygdebok: folkeliv, næringsliv, samfunnsliv*. Hansnes, Karlsøy kommune, 1989.